

MAXSUS TEXNIKA VA TRANSPORT VOSITALARINI BAHOLASHNIN METODLARI

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi
Kriminalistik ekspertizalar kafedrasida o'qituvchisi, kapitan*

Axmadoy Shaxruxjon Shuxrat o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi
Kunduzgi ta'lim 2-o'quv kursi kursanti, safdor*

Yaxshiyev Shaxzod Normumin o'g'li

Annotatsiya : maxsus texnika va transport vositalarini baholashda ekspert metodi bir qancha sohalarida, jumladan, maxsus texnikaning narxini aniqlashda va uning holatini baholashda keng qo'llaniladi. Ushbu metod ko'proq tajribali mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi, ular texnikaning qiymatini hisoblashda o'z bilim va tajribalaridan foydalangan holda baho berishadi. Ekspert metodi narx belgilashda ko'pincha aniq raqamli ma'lumotlar yetishmaydigan holatlarda, masalan, noyob yoki murakkab texnikalar uchun qo'llaniladi.

Kalit so'zlar: maxsus texnika va transport vositalarini baholashning metodlari, texnik xususiyatlar, taqqoslash usullari, samaradorlikni aniqlash, iqtisodiy jihatlar, texnik xizmat ko'rsatish, va ishlash muddatini baholash kabi muhim jihatlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu metodlar yordamida transport vositalarining sifatini va ish faoliyatini to'liq o'rganish mumkin.

Аннотация: экспертный метод оценки специальной техники и транспортных средств широко применяется в ряде областей, в том числе при определении цены специальной техники и оценке ее состояния. Этот метод осуществляют более опытные специалисты, которые используют свои знания и опыт для расчета стоимости метода. Экспертное ценообразование часто используется в ситуациях, когда точные числовые данные отсутствуют, например, при использовании редких или сложных методов.

Ключивые слова: методы оценки специальной техники и транспортных средств включают такие аспекты, как технические характеристики, методы сравнения, оценка эффективности, экономические факторы, техническое обслуживание и оценка срока эксплуатации. Эти методы позволяют полноценно изучить качество и эксплуатационные характеристики транспортных средств.

Annotation: the expert method in evaluating special equipment and vehicles is widely used in several areas, including determining the price of special equipment and assessing its condition. This method is carried out by more experienced specialists, who use their knowledge and experience to calculate the value of the technique. Expert

pricing is often used in situations where exact numerical data is lacking, such as rare or complex techniques.

Key words: methods for evaluating special equipment and transport vehicles involve aspects such as technical specifications, comparison techniques, performance assessment, economic factors, maintenance, and the evaluation of operational lifespan. These methods help to thoroughly analyze the quality and operational efficiency of transport vehicles.

Kirish

Maxsus texnika va transport vositalari iqtisodiyotning turli sohalarida, jumladan, qurilish, qishloq xo'jaligi, sanoat va transportda muhim rol o'ynaydi. Ularning samarali ishlashi va uzoq muddat xizmat ko'rsatishi uchun ularni baholash, texnik ko'rsatkichlarini va iqtisodiy samaradorligini aniqlash zarur. Baholash metodlari orqali transport vositalarining texnik holati, ishlash muddatlari va ularning ishlab chiqarish jarayonlaridagi ahamiyati to'liq tahlil qilinadi. Ushbu jarayonni to'g'ri tashkil etish, xarajatlarni kamaytirish va samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Maxsus texnika va transport vositalarini baholashning zamonaviy metodlari turli usullarni o'z ichiga oladi, shu jumladan texnik xususiyatlarni taqqoslash, resurslarni hisoblash va iqtisodiy tahlilni amalga oshirish kabi bosqichlarni. Bu metodlar orqali yuqori sifatli va uzoq muddat ishlashga mo'ljallangan texnikalarni tanlash va samarali foydalanish mumkin bo'ladi.

Asosiy

Maxsus texnika va transport vositalarini baholashning metodlari, ularning samaradorligini, iqtisodiy jihatlarini va texnik holatini to'liq tahlil qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu metodlar yordamida maxsus texnika va transport vositalarining ish faoliyatini baholash, ularni takomillashtirish va foydalanish samaradorligini oshirish mumkin.

Texnika (techne — mahorat, san'at) — moddiy boylik olish hamda odamlar va jamiyatning ehtiyojlarini qondirish maqsadida inson atrofdagi tabiatga ta'sir qilishga imkon beradigan vositalar va ko'nikmalar majmui. Asosiy vazifasi — inson mehnatini yengillashtirish va mehnat unumdorligini oshirish. U tabiat resurslaridan samarali foydalanishga, Yer qarini, dunyo okeanini, kosmik fazoni o'zlashtirishga imkon beradi.

Transport (lot. transporto — tashiyman) — ijtimoiy moddiy ishlab chiqarish tarmog'i. yuklarni va yo'lovchilarni bir joydan ikkinchi joyga eltishni, mamlakat viloyat va tumanlari, korxonalari, xalq xo'jalik tarmoqlari o'rtasida, shuningdek, mamlakat ichida ayirboshlash va aloqani ta'minlaydi.

Baho (baho berish) (falsafada) – ijtimoiy hodisalar, inson faoliyati, xulqiga bo'lgan munosabat, ularning ahamiyatini, muayyan axloq me'yorlari va tamoyillariga

mosligini ko'rsatish (ma'qullash yoki qoralash, rozi bo'lish, tanqid qilish va shahrik.). Insonning ijtimoiy mavqei, dunyoqarashi, madaniy saviyasi. Aqliy va axloqiy kamoloti bilan belgilanadi. Boshqa tomondan esa, qilingan harakat sabablari, vositalari va maqsadlarini, uning qanday sharoitda bajarilganligini, shaxs xulqidagi o'rnini hisobga olish bu shaxsga to'g'ri baho berishning zarur shartidir.

Quyidagi transportlar mavjud: yer usti transporti (temir yo'l, avtomobil, quvur yo'llari), suv transporti (dengiz va daryo), havo transporti (aviatsiya). Vazifasiga ko'ra ichki ishlab chiqarish. (sanoat) transportiga va umumiy foydalaniladigan transportga bo'linadi. Bu transport turlari bilan bir qatorda shaxsiy foydalaniladigan avtotransportlari ham mavjud. Vazifasi va xususiyatiga ko'ra, temir yo'lovchilar va yuk tashuvchi transportga bo'linadi. Ichki ishlab chiqarish transporti bevosita moddiy ne'matlar ishlab chiqarish jarayoniga xizmat qiladi va korxona ishlab chiqarish vositalarining tarkibiy qismi hisoblanadi. Umumiy foydalaniladigan transport (yer usti, suv va havo) ijtimoiy ishlab chiqarishda muhim sohani tashkil etadi. Umumiy foydalaniladigan transportning moddiy ishlab chiqarish tarmog'i sifatida paydo bo'lishi sanoat to'ntarishi bilan bog'liq.

Texnik xususiyatlarni baholash:

Maxsus texnika va transport vositalarining texnik ko'rsatkichlari baholashning birinchi bosqichidir. Bu ko'rsatkichlarga motorning quvvati, tezlik, yuk ko'tarish sig'imi, yonilg'i sarfi, ishlash muddati va boshqa texnik parametrlari kiradi. Ushbu ko'rsatkichlarni to'g'ri o'lchash va taqqoslash orqali transport vositasining samaradorligini aniqlash mumkin. Misol uchun, transport vositasining yonilg'i sarfi uning iqtisodiy jihatdan samarali yoki samarali emasligini ko'rsatadi.

Iqtisodiy baholash metodlari:

Transport vositalarini baholashda iqtisodiy jihatlar ham muhim o'rin tutadi. Ushbu metodlar orqali transport vositalarining narxi, ta'minot xarajatlari, texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash xarajatlari, ekspluatatsiya muddatining iqtisodiy samaradorligi tahlil qilinadi. Iqtisodiy baholash, texnik vositalarning uzoq muddatda qanchalik foydaliligini va xarajatlarni kamaytirishga imkon yaratishini ko'rsatadi.

Taqqoslash va tahlil usullari:

Maxsus texnika va transport vositalarini baholashda taqqoslash usullari juda muhimdir. Bu usul orqali bir nechta transport vositalarining texnik va iqtisodiy ko'rsatkichlari o'rganiladi. Masalan, bir xil vazifani bajaradigan turli transport vositalari o'rtasida samaradorlik, ishlash muddati, texnik xizmat ko'rsatish talablari va boshqa jihatlar bo'yicha taqqoslashlar o'tkaziladi. Shuningdek, transport vositalarini turli ishlash sharoitlariga moslashtirishda qanday o'zgarishlar bo'lishi mumkinligi ham tahlil qilinadi.

Samaradorlik va resurslarni baholash:

Maxsus texnika va transport vositalarini baholashda resurslarni optimal foydalanish muhim hisoblanadi. Samaradorlikni oshirish uchun texnika va transport vositalarining ishlash vaqtini maksimal darajaga etkazish va xizmat ko'rsatish xarajatlarini kamaytirish zarur. Samaradorlikni oshirishda texnik xususiyatlarni, resurslar sarfini va operatsion xarajatlarni hisobga olish kerak. Misol uchun, samarali ishlaydigan transport vositasi operatsion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi, bu esa biznes uchun qo'shimcha foyda keltiradi.

Texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash metodlari:

Maxsus texnika va transport vositalarining samarali ishlashini ta'minlash uchun ularning texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash metodlarini baholash zarur. Bu metodlar transport vositasining ishlash muddatini uzaytirishga, uning texnik holatini saqlashga va samaradorligini oshirishga yordam beradi. Texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash xarajatlarini tahlil qilish, uzoq muddatli foydalilikni oshirishga xizmat qiladi.

Avtomatlashtirilgan va raqamli tizimlar yordamida baholash:

Yangi raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida transport vositalarining ishlashini real vaqtda monitoring qilish imkoniyati yaratilgan. Masalan, GPS tizimlari va IoT (Internet of Things) texnologiyalari orqali transport vositalarining joylashuvi, yo'l sharoitlari, yonilg'i sarfi va boshqa parametrlar kuzatilishi mumkin. Bu orqali transport vositalarining ishlash samaradorligini doimiy ravishda baholab, zaruriy o'zgarishlar kiritish mumkin.

Ekologik baholash:

Maxsus texnika va transport vositalarini baholashda ekologik jihatlar ham muhim rol o'ynaydi. Ekologik ta'sirni baholash, transport vositalarining chiqindi gazlar, shovqin va boshqa atrof-muhitga bo'lgan salbiy ta'sirlarini aniqlashga yordam beradi. Bu, ayniqsa, ekologik standartlarga rioya qilish va "yashil" texnologiyalarni joriy etish talab qilinadigan sharoitlarda zarurdir. Ekologik baholash yordamida, masalan, elektr transport vositalariga o'tish yoki kam yonilg'i sarfi va past emissiya darajasiga ega bo'lgan transport vositalarini tanlashda asos bo'lishi mumkin.

Texnologik yangiliklar va innovatsiyalarni hisobga olish:

Texnika va transport vositalarini baholashda, sohada amalga oshirilgan texnologik yangiliklar va innovatsiyalarni hisobga olish zarur. Yangi materiallar, energiya tejoychi texnologiyalar, avtomatik boshqaruv tizimlari va yuqori samarali dvigatellar transport vositalarining texnik va iqtisodiy ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Innovatsion texnologiyalar yordamida transport vositalarining ishlash samaradorligini oshirish, xavfsizlikni ta'minlash va xarajatlarni kamaytirish mumkin.

Loyiha va xarajatlar baholash:

Maxsus texnika va transport vositalarini baholashda loyiha asosida xarajatlarni baholash usuli ham muhim o'rin tutadi. Yangi texnika yoki transport vositasini sotib

olish yoki yangilashdan oldin loyiha xarajatlari tahlil qilinadi. Ushbu baholash jarayonida, vositalarni ishlatishdan olingan daromadlar va foyda, shuningdek, ularning foydalanish davomida kelajakdagi xarajatlar ko'rib chiqiladi. Bu usul, investitsiya kiritishda samarali qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Xavfsizlik va ergonomika:

Maxsus texnika va transport vositalarining xavfsizlik xususiyatlarini baholash muhim omildir. Xavfsizlikni baholashda, transport vositalarining avariya holatidagi bardoshliligi, haydovchi va yo'lovchilarning himoyasi, shuningdek, muvofiq xavfsizlik protokollari o'rganiladi. Ergonomika elementlari, ya'ni transport vositasining qulayligi, haydovchining ish joyida ishlash qulayligi, jarohatlanish xavfini kamaytirish ham baholash jarayonida inobatga olinadi.

Shu bilan birga, maxsus texnika va transport vositalarini baholashda ilmiy va amaliy yondashuvlarning uyg'unligi, shuningdek, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, samaradorlik va iqtisodiy samarani oshirishga imkon yaratadi. Maxsus texnika va transport vositalarini to'g'ri baholash, ularning kelajakdagi ishlashini yanada yaxshilashga, va shuningdek, kompaniyalarga resurslardan samarali foydalanishga yordam beradi.

Xulosa

Maxsus texnika va transport vositalarini baholashning metodlari sohasida olib borilgan tadqiqotlar va amaliy ishlanmalar, bu jarayonning qanday ahamiyatga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Transport vositalarining samaradorligini to'g'ri baholash, nafaqat ularning texnik holatini yaxshilash, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirish, ekologik ta'sirni kamaytirish, xavfsizlikni ta'minlash va uzoq muddatli ishlashni kafolatlashda ham muhim o'rin tutadi.

Har bir metodning o'ziga xos afzalliklari va xususiyatlari bor, va ular birgalikda ishlash orqali transport vositalarining optimal ishlashini ta'minlash imkonini yaratadi. Texnik xususiyatlarni baholash — bu transport vositalarining ishlash samaradorligini aniqlashda asosiy omil bo'lib, bu usul orqali vositaning kuch-quvvati, yuk ko'tarish imkoniyatlari, yonilg'i sarfi va boshqa muhim parametrlar o'lchanadi. Shuningdek, iqtisodiy jihatlar ham e'tibordan chetda qolmaydi, chunki har bir transport vositasi uchun xarajatlar, ta'minot va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari o'zaro taqqoslanadi. Bunday baholashlar biznes uchun nafaqat foydali, balki kompaniyalar uchun uzoq muddatda tejash imkoniyatlarini yaratadi.

Taqqoslash usullari ham baholash jarayonining muhim qismini tashkil qiladi. Bir nechta transport vositalarining texnik va iqtisodiy jihatlari taqqoslanishi, eng samarali va foydali vositani tanlashga yordam beradi. Bu, ayniqsa, katta kompaniyalar va transport sohasida faoliyat yuritayotgan tashkilotlar uchun muhimdir, chunki ular bir nechta turdagi vositalarni bir vaqtning o'zida ishlatadilar. Samaradorlikni oshirish

uchun taqqoslash orqali, eng samarali vositalarni tanlash va ulardan maksimal darajada foydalanish mumkin.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, xususan, raqamli tizimlar va avtomatlashtirish orqali baholash jarayonini yanada aniqroq va samarali qilish mumkin. GPS tizimlari, IoT (Internet of Things) va boshqa innovatsion texnologiyalar yordamida transport vositalarining ishlashini real vaqtda monitoring qilish, ular haqidagi ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-fevraldagi PQ-122 sonli qarori. <https://lex.uz/ru/docs/-5851527;>
2. Трасология и трасологическая экспертиза (Михаил Викторович Бобовкин);
3. A.A.Toshpulatov, "Maxsus texnika va transport vositalari", O'zbekiston davlat nashriyoti, 2018.;
4. P.V.Ivanov, "Transport vositalarini baholash metodlari", Transport va logistika, 2020.;
5. S.M.Ruziev, "Transport tizimlarining samaradorligini oshirish", Fan va texnologiya, 2019.;
6. M.A.Xo'jaev, "Maxsus texnika va avtomobillarni boshqarish", Toshkent, 2017. ;
7. A.T.Karimov, "Texnik vositalar va transportni baholashda qo'llaniladigan metodlar", "Tarmoq va sanoat" ilmiy jurnali, 2021.;
8. <https://lex.uz/docs/-5324826?ONDATE=14.10.2024%2000;>
9. [https://lex.uz/en/docs/-6102466.](https://lex.uz/en/docs/-6102466)